ІГНАТОВА О.І.,
кандидат філологічних наук, доцент

Дипломатична академія України при МЗС України

ДО ПИТАННЯ ВИБОРУ ЗМІСТУ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНІЙ МОВІ

(з досвіду викладання в Дипломатичній академії України при МЗС України)

Твердження про те, що навчання іноземній мові полягає у передачі знань, що стосуються системи мови, та формування навичок і вмінь у їх практичному застосуванні, не викликає сумніву. Головна проблема постає у виборі шляхів та засобів досягнення мети у відповідності до поставлених конкретних цілей[1]. Слід пам'ятати, що єдиного чудодійного методу навчання (та вивчення) іноземної мови не існує. Кожен викладач обирає власні методи, спрямовані на опанування матеріалу, який опрацьовується, в залежності від програми, мети, часу для навчання та контингенту студентів/учнів. В цілому, це – інформація-пояснення та різноманітні тренувальні вправи і завдання творчого характеру.

Повного засвоєння всіх складових одиниць системи іноземної мови, що вивчається, досягти неможливо. Доведено, що знати мову означає володіти лише часткою всіх знань, які становлять весь її інвентар, більшою чи меншою мірою. На кожному етапі навчання учень/студент може опану-

вати досить обмеженою їх часткою. Ось чому важливо віддати перевагу осмисленому і зваженому навчанню, яке відкриє шлях до подальшої мовної самоосвіти. Раціональним процес навчання можна назвати лише коли воно буде спрямованим на формування навичок здатності студента до аналізу та до адекватної мовної реакції в умовах учбових та безпосередніх мовних контактів. Зрозуміло, що така здатність формується в процесі навчання і передбачає, щоб бути ефективною, наявність певних знань з системи мови.

Останнє вимагає конкретних і неабияких зусиль з боку студентів для запам'ятовування одиниць системи іноземної мови, яка часто кардинально відрізняється від системи рідної мови. Проте важливо пам'ятати, що механічне запам'ятовування таких одиниць не є основною і кінцевою метою навчання, знання повинні накопичуватися аби інтегруватися заради розуміння механізмів функціонування окремих одиниць в межах системи в цілому, з тим щоб уникнути ризику вживання чи ідентифікації їх лише в засвоєних навчальних ситуаціях. Звідси випливає потреба поєднання практичного підходу до вживання мовних одиниць та осмислення їх можливої багатофункціональності, абстрагованості від штучно створюваних на заняттях мовленнєвих ситуацій.

Раніше досить поширеною була думка, що для опанування іноземної мови достатньо накопичити певний запас лексики та ключових фраз-висловлювань чи синтаксичних структур. Ця думка виявляється хибною, принаймні з трьох основних причин, а саме:

- відмінностях лексичного плану;
- різниці в побудові синтаксичних структур;
- наявності реалій, обумовлених різницею культур.

В різних мовах лексичні одиниці не є еквівалентними за своїм семантичним наповненням, їх функції і смисл досить відрізняються, тому перш за все слід зрозуміти особливості їх вживання, їх морфологічну структуру, способи передачі ознак роду, числа, відмінювання і т. ін., так само як і можливості слів поєднуватися, щоб в комбінаціях перетворюватися у фрази, висловлювання, передавати конкретний зміст чи вказувати на співвідношення з реальністю.

Механічне запам'ятовування фраз-кліше, як це пропонується в розмовниках різної тематики, так само як і знання правил побудови окремих речень не є достатнім (хоча їх роль в певних ситуаціях зовсім не заперечується). Для спілкування, як у рецептивних видах мовленнєвої діяльності так і, особливо, в репродуктивних і продуктивних, слід довести ці навички до автоматизму, аби їх відсутність не затримувала формування коректно сформульованої закінченої складної думки, яка є, зазвичай, формою передачі інформації в безпосередньому спілку-

ванні. Відповідно розрізняється зміст навчання, його наповнення мовним матеріалом, методи доведення змісту до студентів та способи засвоєння мовного матеріалу. На початковому етапі навантаження падає значною мірою на механічне запам'ятовування лексичних одиниць та мовні засоби вираження змісту, який стосується повсякденного спілкування та життєдіяльності людини. Саме тому загальноприйнятими темами для засвоєння є такі як вміння представити себе та познайомитися з колегами, присутніми, розповісти про себе, свою сім'ю, своє оточення, місце проживання, інтереси в житті, захоплення. Ці теми близькі і зрозумілі кожній людині, незалежно від національності, що є позитивним в педагогічному та психологічному планах, бо спонукає до наближення навчальної ситуації до природної, особливо в студентському середовищі, на початковому етапі студій, внаслідок природної зацікавленості людей пізнати інших, зав'язати нові знайомства, виявити однодумців та товаришів.

Чинником, що повинен сприяти полегшенню процесу навчання іноземній мові на даному етапі є принципово спільний, незалежно від мови, підхід до самовираження і відповідний набір мовних засобів. Найважливішим на даному етапі, з боку викладача, є домогтися зацікавленості студентів в отриманні інформації саме іноземною мовою, створити атмосферу творчості, інтерактивності, а не формального спілкування лише як неминучої необхідності виконувати запропоноване викладачем на занятті. Для цього викладачеві доведеться "підштовхнути" студентів до видумки, наприклад, представити більш-менш знайомих між собою студентів в іншій якості, з іншими характеристиками, посадами, інтересами. Можна представити, наприклад, відому всім особу керівником певної установи, поетом, композитором, дипломатом, викладачем. Природна допитливість обов'язково спрацює, і відповідно, легше запам'ятаються і форма, і зміст почутого/побаченого, багаторазово повтореного усно під час роботи в режимі імітації. Психологічна мотивація може мати вирішальний вплив на подальше навчання.

Для дорослої аудиторії вкрай важливо представити отриману усно інформацію в письмовій формі, "пропустити" її через максимальну кількість аналізаторів. Відтак наступає момент ознайомлення з письмовою формою мовлення, морфо-синтаксичними нормами функціонування системи іноземної мови. Бажано, щоб кількість матеріалу для засвоєння на кожному занятті перевищувала можливості запам'ятовування одним окремо взятим студентом, адже при груповій роботі вони позитивно взаємодіють і взаємодоповнюють один одного, в результаті чого кількість засвоєного матеріалу значно збільшується.

З граматичного матеріалу вже с перших занять на найбільш серйозну увагу заслуговує синтаксичне структурування висловлювання, бо, по-перше, воно стане в майбутньому фундаментом для побудови діалогічного та монологічного мовлення на будь-якому рівні спілкування, а по-друге, саме синтаксисом українська мова найбільше відрізняється від французької. Слід враховувати наявність лінгвістичних знань у студентів, на які будуть накладатися і модифікуватися нові мовні знання, пов'язані з системою іншої мови.

Відзначимо, що формування нових стереотипів є складним процесом і потребує великих зусиль як з боку студентів, так і з боку викладача. І хоча типовий набір членів речення: підмет, присудок, прямий додаток, непрямий додаток, обставини – залишається незмінним в усіх мовах світу, бо визначає саму природу людини, її місце в природі, в синтаксичному плані комбінаторні можливості членів речення досить різняться, в залежності, на наше тверде переконання, від менталітету нації, який, в свою чергу, сформувався великою мірою під впливом об'єктивних природних чинників. Степовики-кочівники, якими були наші далекі предки-українці, вільно пересувалися по безкрайнім просторам, не стримувані нічим, окрім всемогутніх сил природи та власних бажань. Такий спосіб життя не міг не позначитися на способі мислення і словесному самовираженні, а відтак і на вільному розташуванні слів-членів речення у висловлюванні, порядок яких залежить від необхідності переміщення смислового акценту, причому найбільш наголошений по смислу член речення має знаходитися на початку висловлення. Така наша "природа", закріплена, до речі, в мудрих крилатих виразах та прислів'ях, інколи зрозумілих лише нам. Назвемо тут хоча б одне: "Добрий початок-половина справи". Нам, в основному, достатньо почути першу частину слова, щоб зрозуміти характер його зв'язку з наступним і об'єднати ланцюжок в єдине смислове ціле. Цим, зокрема, обумовлена і характерна для української мови тенденція до оглушення та редукції кінцевих звуків в словах.

Для протиставлення порівняємо вимоги прямого порядку слів: підмет – присудок – прямий додаток – непрямий додаток – обставини – у французькій мові. Ці спостереження дають нам право робити певні висновки в питанні зв'язку структури мовної системи і менталітету нації, яка створила мову. Логіка структурування фрази, яка виражає відносно закінчену думку, у французькій мові полягає у поступальному русі від знайомого до незнайомого, нового, заради якого і формується все висловлення з максимальним урахуванням впливу можливих діючих агентів та обставин, логічним визначенням остаточного результату дій чи ролі тих чи інших чинників на процесі, що відбува-

ються внаслідок дії в часі і просторі. Отже, логічно акцентованою є інформація, що знаходиться в кінці окремо взятого речення. Така ж залежність прослідкується в межах окремих ритмічних груп, що складають, зазвичай, розширений член речення.

Усвідомлюючи вищезгадані особливості структурування речення – висловлення у французькій мові порівняно з українською, слід максимально уваги приділити саме синтаксису на самому початку навчання/вивчення французької мови, бо морфологія для нас, звичних до характерної для синтетичних мов великої кількості необхідних для запам'ятовування флексій, не складає особливих труднощів і покладається на мнемічну пам'ять, на переважно механічне запам'ятовування, в той час як формування нових, відмінних від вже наявних, на базі рідної мови, стереотипів у синтаксисі потребує осмислення, зусиль, тренування, часу. Тому видається дуже важливим при засвоєнні таких тем як: "Знайомство", "Моя біографія", тощо спрямовувати увагу перш за все на граматичну відмінність у побудові типових для французької мови речень типу: Je m'appelle...J'ai vingt ans...Je suis étudiant... в порівнянні із звичними для українця: Мене звати...Мені 20 років...Я студент, в яких відсутні підмет чи присудок. В той же час жодних труднощів не виникає у випадках , коли маємо справу з повноскладовими реченнями типу: Je parle français. J'étudie à l'Académie, які створюють ілюзію відмінності лише в плані лексичного наповнення. Звичайно, акцент на синтаксичних відмінностях не повинен звільняти від необхідності виконувати тренувальні вправи з морфології, але ці знання та вміння не потребують перебудови мислення. Результатом сформованості нових стереотипів у структуруванні висловлювання може стати більш прискорений темп засвоєння наступних мовних знань, більш швидке збагачення активного лексичного запасу і свідоме поширення навичок у структуруванні простого висловлювання/речення на більш складні синтаксичні утворення в активному мовленні, діалозі чи монолозі, та, що не менш важливо, у формуванні навичок у адекватному сприйнятті іншомовної інформації не за рахунок довільного об'єднання в хоч-який смисл лексичних одиниць, сприйнятих на слух чи на письмі (що є характерною помилкою при вивченні іноземної мови), а з урахуванням їх синтаксичних функцій у реченні.

При вивченні лексичних одиниць у французькій мові слід обов'язково звертати увагу на характерну належність певних слів до абстрактної чи конкретної сфери. Тоді виникає менше проблем, наприклад, з вибором артикля – для абстрактних імен більш вживаним є означений артикль: le courage, l'attention, le choix – в порівнянні з іменниками конкретними, в яких вибір артикля обумовлюється

кількісними та ситуативними чинниками: un dossier/le dossier;des dossiers/les dossiers. Особливо корисною є, при можливості, класифікація, наприклад, дієслів на дієслова абстрактної чи фізичної дії для попередження помилок типу: Я хочу їсти – J'ai faim, а не Je veux manger; в порівнянні з Je veux manger ce morceau de tarte; або такі типові пари дієслів як aller – marcher; faire – travailler; parler – dire та інш. Вивчаючи дієвідмінювання часто вживаних модальних дієслів vouloir, pouvoir, devoir, savoir, слід підкреслити, що вони потребують додатка у вигляді інфінітиву без прийменника, тоді як неповнозначні дієслова типу: commencer à + Inf; finir + de + Inf; aimer à + Inf; avoir besoin de + Inf. вимагають вживання перед інфінітивом прийменників a, de, які слід запам'ятовувати.

Не вдаючись до надмірної теоретизації стосовно системи мови, можна привернути увагу студентів до окремих явищ у мові з тим, щоб поширити застосування засвоєних правил за аналогією до однорідних понять. Існує певна закономірність у вивченні граматики: при накопиченні окремо взятих правил функціонування мовних одиниць відбувається якісний "стрибок" до осмислення закономірностей функціонування всієї системи – від закономірностей у дієвідмінюванні, утворенні роду, числа до визначення функції відповідно до оточення та позиції у реченні – і тим самим до усвідомлення єдино можливого смислу кожної конкретної одиниці в конкретно взятому контексті. Те ж саме стосується і лексичних одиниць: їх структурний аналіз може допомогти у визначенні їх семантики за правилами словотворення, деривації. Неабияке полегшення у збагаченні словникового запасу відіграють інтернаціоналізми.

Отже, вибір пріоритетів у пропонованому необхідному переліку лінгвістичних знань можна справедливо вважати наріжним каменем всього навчального процесу.

Великою проблемою в осягненні іноземної мови є намагання перенести набутий власний життєвий досвід на сприйняття світу тими, хто створив іншу мову, в якій діють не лише так звані "формальні" закони граматики, але й існує інший, багато в чому несхожий на наш, підхід до тлумачення явищ, поведінки людей. В лінгвістиці прийнято називати такі феномени реаліями. Існування реалій обумовлено належністю до різних цивілізацій, до різних культур, різним історичним досвідом – різними об'єктивними та суб'єктивними чинниками. Виходячи з цієї точки зору, вивчити іноземну мову значить виявити для себе інший світ.

На початковому етапі навчання варто зупинитися на тих "знаннях культури іншомовного світу", які є необхідними для обрання адекватної поведінки при перебуванні в іншомовному середовищі, або до адекват-

ного сприйняття інформації щодо цього середовища. Типовим в цьому плані для французького суспільства є, наприклад, поіменне звертання при вітанні/прощанні, чого в нас не завжди дотримуються; або конкретна відповідь на пропозицію "oui"/ "non", на відміну від звичного для нас "дякую", що зазвичай означає згоду, та інш.

Формування нових стереотипів мовлення і сприйняття інформації базується саме на усвідомленні відмінностей у системі іноземної мови, обумовлених традиціями, історією, культурою іншого народу. Адекватність сприйняття інформації залежить від розуміння реалій і їх співвідношення з реаліями, відображеними засобами рідної мови. Зауважимо, що етап співвіднесення реалій не є простим, особливо за умови вивчення іноземної мови в штучно створюваному середовищі – на заняттях, при читанні книг, прослуховуванні аудіозаписів, коли йдеться в основному про отримання інформації, розуміння основного змісту, навіть при перегляді "живих" відеозаписів – все це констатація фактів, подій, які допомагають оволодіти засобами вираження думок.

Для того, щоб набути "відчуття мови" доведеться довго жити в іншомовному суспільстві, спостерігати, аналізувати, щоб виявити "між рядками" ще багато іншої інформації щодо ставлення людини, яка говорить, до висловлюваного, щодо її власної причетності до подій, до глибини її зацікавленості подіями чи фактами, до можливих наслідків і т.інш.

Розпочинати ознайомлення з менталітетом народу, мова якого вивчається, варто починати з перших занять. Французи, наприклад, за своїм менталітетом тяжіють більше до позитивного у житті, і хоча немає змоги повністю відгородитися від негативного, потяг до позитивного відбивається у виборі мовних засобів при констатації негативного: характерно, що французи схильні швидше заперечувати наявність позитивного, ніж стверджувати негативне. Наведемо, в якості типового прикладу, просту ситуацію: там, де українець віддасть перевагу виразу "Це погано", француз скаже майже завжди "Ce n'est pas bien", або ж замість звичного нам "Нічого страшного" у француза почуємо: "Ce n'est pas grave". Такі граматико-стилістичні пояснення запам'ятовуються швидко і надовго, до того ж налаштовують людину на оптимістичний лад. Те ж саме можна сказати, наприклад, про характерне для французької мови віднесення заперечення до дієслова, в той час як в українській мові можливо заперечувати будь-який член речення. Так, наприклад, українське: Не всі прийшли – граматично передається реченням: Tous ne sont pas venus; або ж у випадку: Я цього не знав (не підозрював) маємо французьке речення: Je l'ignorais...

Відмінна від української мови характерна позиція прикметника після іменника легше запам'ятовується, якщо дивитися на світ очима

французів, які бачать його як комплекс предметів, явищ, понять та взаємодію між ними в просторі і часі (звідси обов'язкова присутність підмета (іменника/займенника) та присудка (дієслова) в реченні).

Предмети, явища, поняття є константами цього світу, а їх характеристики проявляються тимчасово, як вторинні, в залежності від конкретного моменту, тому маємо: un homme intelligent/sage/gai/curieux/grand,etc., на відміну від відповідно українського: розумна/мудра/весела/допитлива/висока (на зріст) людина.

Однак, коли якість є невід'ємною, то прикметник – характеристика займає препозицію по відношенню до іменника, прикметник відіграє роль своєрідного префікса, і значення прикметників модифікується, як у прикладі: un grand homme – відома (знаменита, велика) людина, або un grand-pere – дідусь, чи un petit-fils – онук. В останніх двох прикладах орфографічно закріплюється семантичне злиття двох одиниць в одне поняття.

Таке ж сприйняття і дієслова/дії в порівнянні з його ознакою, що виражається прислівником і знаходиться в постпозиції по відношенню до дієслова. В теорії мови таке співвідношення визначається термінами "означуване" та "означальне".

Різний погляд на світ, природу, що нас оточує, відображається у виборі мовних засобів. Цікаво порівняти, наприклад, об'єктивно нейтральне ставлення українців до числа 4 у розумінні сторін у виразі світу "на всі чотири сторони" і числа 7, явно пов'язаного з біблійним тлумаченням створення світу, яке, до речі, відбилося в прислів'ях і приказках стосовно багатьох сфер повсякденного життя. Відтак, в українській мові маємо "на семи вітрах", "сім п'ятниць на тиждень" та інш. А французька мова продовжує фіксувати традиційний розподіл у просторі з чотирьох боків стосовно людини, тому маємо: "aux quatre vents"(на семи вітрах), "dire ses quatre verites"(сказати всю правду), "de quatre sous"(дешевий, копійчаний); "se meltre en quatre"(повсюди встигати), "avoir de l'esprit comme quatre"(бути дуже розумним).

Досить часто з боку студентів можна чути нарікання на те, що іноземна мова вивчається протягом багатьох років, але вільного володіння мовою не часто спостерігається. Однією з перших причин називається відсутність мовного середовища. Не заперечуючи ролі останнього, слід все ж згадати про цілі плеяди відомих перекладачів у різних галузях, які так само як і більшість тих, хто вивчає іноземну мову сьогодні, практично не мали можливості довгі роки проживати за кордоном аби виробити відчуття мови. Потрібен аналітичний підхід до суто мовних явищ, аналіз співвіднесеності явищ дійсності і способів її вираження іноземною мовою, в порівнянні з такими ж

явищами в рідній мові. В мовному середовищі знання і навички набуваються інтенсивніше, проте більш важливою, ніж кількісна, є якісна сторона набутих знань: аналітичний підхід, порівняння різних культур, а відтак, засобів вираження думки, сприяють формуванню нових стереотипів мислення і дії; іншомовні реалії сприймаються більш адекватно, а набуті навички і вміння легко переносяться на можливі нові мовні /життєві ситуації.

Мові вчаться все життя, тому одним з основних завдань навчання повинно стати формування свідомого ставлення до вибору мовних засобів не просто відповідно до вивчених правил, що складають систему мови, а в залежності від бачення світу, традицій, культури, формування вміння маніпулювати правилами, виробленими народом, що створив конкретну мовну систему.

ПОСИЛАННЯ

[1] Le français dans le monde. Histoire de la diffusion et de l'enseignement du français dans le monde. – Hachette, Paris, 1997. – 191 p.
Parlons des langues. – Reçueil d'articles. – Nathan, Paris, 1987. – 99 p.
Архангельский С.И. Лекции по теории обучения в высшей школе.- М. Высшая школа, 1974 – 383 с.
Гак В.Г., Григорьев Б.Б. Теория и практика перевода. Французский язык.- М.: Интердиалект, 2000. – 455 с.

Надійшла до редакції 05.03.2002